

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

scheppen voor het enigmatische, nog onbekende of in wording zijnde van de patiënt wat onder druk komt te staan.

Maar de grote kracht van de boeken schuilt in de klinische relevantie ervan. Het lezen werkt inspirerend en maakt de theorie zeer tastbaar. Eigen patiënten komen tot leven in de rijke voorbeelden en uitgewerkte gedachten. De teksten scherpen een gevoeligheid aan om dingen onverwacht anders te zien in het eigen therapeutische werk.

Literatuur

- BALINT, L. (1968). *The basic fault — Therapeutic aspects of regression*. Londen: Tavistock.
- FERENCZI, S. (1928). The elasticity of psychoanalytic technique. In *Final contributions to the problems & methods of psycho-analysis* (p. 87-101). Londen: Hogarth, 1955.
- OGDEN, T. (1995). Analysing forms of aliveness and deadness of the transference-countertransference. *International Journal of Psychoanalysis*, 76, 695-709.
- PARSONS, M. (2009). An independent theory of clinical technique. *Psychoanalytic Dialogues*, 19, 221-236.
- WINNICOTT, D. (1971). *Playing and reality*. Londen: Tavistock.

Psychoanalyse en/als beschavingsarbeid

Bespreking van

Eric Smadja (2015). *Freud and culture. Psychoanalytic Ideas and Applications*. Londen: Karnac Books. ISBN 978 1 78220 208 0, 186 pp., £ 24,99

MARK KINET

Erik Smadja's *Freud en cultuur* is een boek dat door zijn brede en ambitieuze titel de verwachting wekt van een verrijkende en onderhoudende leeservaring. Na het boek doorgeworsteld te hebben, vond ik niet dat het aan deze hooggespannen verwachtingen

tegen tegemoetkomt. Het betreft een compacte werktekst waarbij nu eens chronologisch dan weer thematisch teksten van Freud bijeen worden gesprokkeld en van commentaar worden voorzien. Door middel van vijf hoofdstukken met tientallen titels en subtitels probeert de auteur enige structuur aan te brengen. Deze is echter niet altijd even ordelijk of doorgroendelijk. Het boek heeft meer iets van uitgeschreven cursusaantekeningen voor ingewijden dan dat het de lezer overtuigt, prikkelt of verleidt. Een eigen vertelstem ontbreekt, al heb ik wel respect voor de encyclopedische verzamelwoede die deze onderzoekthesis schraagt. De auteur is niet alleen vermaard als psychoanalyticus, maar ook als antropoloog. De stukken gewijd aan de dialoog met sociologische en antropologische tijdgenoten en nakomelingen van Freud alsook een minutieus onderzoek van diens concept *Kulturarbeit* vormen dan ook de *pièce de résistance* van dit boek. Het tracht een beeld te schetsen van Freuds persoonlijke socio-antropologie. Hij extrapoleert deze antropologie grotendeels vanuit zijn ervaringen met droom en neurose uit zijn spreekkamer. Ze is ook geïnspireerd op aan Freud voorafgaande Britse antropologen. Ten slotte put ze uit de opvattingen van Lamarck en Haeckel. Zij gingen er allebei van uit dat de wordingsgeschiedenis van het individu (ontogenese) de wordingsgeschiedenis van de soort (fylogene) recapituleert. Deze laatste theorieën zijn inmiddels achterhaald, zodat ook die van Freud onder onophoudelijk vuur komt te staan vanuit recentere *social sciences*.

In het eerste hoofdstuk wordt de cultuur geschetst waaruit Freud afkomstig is: de Joodse, liberale middenklasse en het medisch-wetenschappelijke milieu, al waren zijn referenties systematisch Grieks-Romeins. In het Wenen van Klimt en Kokoschka, Arthur Schnitzler en Arnold Schoenberg was kunst een must voor een bourgeoisie die meende door aristocratie van de geest blauw bloed te kunnen <verwerven>.

In het tweede hoofdstuk worden groep en massa, beschaving en cultuur onder de freudiaanse loep gehouden. Voor Freud is zijn psychoanalyse immers niet alleen individuele, maar ook sociale psychologie (p. 21). Je hebt kleine of grote groepen, met of zonder leider. Kerk en leger zijn kunstmatige groepen waar een externe kracht wordt ingeschakeld om desintegratie te kunnen verhinderen en morfostase te bewaren en te bewaken. Groepen kenmerken zich door toename van affect en remming van het intellect. Er is een passie voor autoriteit en een honger naar gehoorzaamheid. Freuds complete formulering van groepsdynamiek wordt kort en bondig aangehaald: doelgeremde libidinale banden tussen en onderlinge identificatie met de leden en eenzelfde relatie met het object/de leider die ieders Ik-ideaal vervangt en belichaamt (p. 23). De natuur wordt beschouwd als een vijandige en ontzagwekkende kracht die getemd moet worden met het oog op veiligheid. Bestaansreden van beschaving is verdediging tegen de/onze natuur (p. 18). Beschaving behelst menselijke intellectuele activiteit die zich bevindt in drie domeinen (p. 38): de bedwinging van de natuur en de externe wereld, het zoeken naar vervangende bevrediging van verdrongen wensen, bijvoorbeeld door middel van sublimatie, en ten slotte grote instellingen en relaties die het oedipuscomplex helpen bedwingen en de libido afleiden van infantiele naar sociale investeringen. Ook nutteloze activiteiten zoals het nastreven van schoonheid, properheid of orde is belangrijk en onderscheidt beschaving van barbarij (p. 44). In het derde hoofdstuk passeren enkele socioculturele instellingen de revue: religie, moraal, rechten en kunst. Totem- en latere religies zijn gebaseerd op een contract met de vader. Elke dode vader is een *gedode*. Voorafgaande ambivalentie leidt tot (ook collectief) schuldgevoel, en het superego vormt zich in identificatie met deze vader. Later in zijn werk beschouwt Freud de godsdienst als een resultaat van/oplossing voor onze vroegkinderlijke hulpeloosheid. Reli-

gie is een poging de zintuiglijke wereld de baas te zijn door middel van de nog levende wensvoorstellingen van de kindertijd. De religie houdt de mens in een permanente kinderlijke toestand (p. 63). Dat ze grote diensten verleent aan de menselijke beschaving door het temmen van asociale driften (p. 61) spreekt Freud elders tegen, want in zijn tekst over massapsychologie klinkt het als volgt: 'Wreedheid en intolerantie voor ongelovigen zijn natuurlijk voor elke religie' (p. 63). De actuele uitwassen van bijvoorbeeld moslimfundamentalisme indachtig is dit citaat mijns inziens zeer herkenbaar. Wie zei ook weer dat meer filosofen vermoord werden door priesters dan priesters door filosofen? Verderop in het boek volgt nog een bespreking van ethiek waarbij het onder meer gaat over gewetensvorming en over collectieve moraal. Over politiek merkte Freud nuchter op dat naties zich meer door passie laten leiden dan door hun belangen (p. 69) ... Puttend uit Freuds diverse publicaties dienaangaande worden kunstenaar, kunstwerk en -publiek ook door Smadja besproken. Het vierde hoofdstuk gaat in dialoog met toenmalige en huidige sociologische en antropologische inzichten. Hier begeeft de auteur zich enthousiast, maar ook technisch en gedetailleerd op eigen, gespecialiseerd terrein. Freud had geen kennis van zijn tijdgenoten en sociologische *founding fathers* Emile Durkheim of Max Weber. Kritiek krijgt hij vooral omdat hij de complexiteit van sociale organisaties en relaties verwaarloost. Ook houdt hij geen rekening met het fenomeen van emergentie en een systemisch perspectief: hoe een nieuwe sociale realiteit weliswaar aan individuen ontspringt, maar er een wezenlijke alteriteit aan toevoegt (p. 94). Paradoxaal beschrijft Freud het individu bovendien als een microsociologisch universum bevolkt door talrijke innerlijke objecten. Het vijfde en laatste hoofdstuk behandelt de *Kulturarbeit*. Terwijl James Strachey spreekt over *civilization*, heeft Smadja het naar eigen zeggen over een andere sociocul-

turele realiteit (p. 163). Wat is de impact van sociale fenomenen en van cultuur op de constructie van de menselijke geest? De cultuur bevordert of vereist verdringing, sublimatie, remming, symbolisatie, enzovoorts. Zodoende zorgt zij voor een onop-houdelijk proces van humanisering. Het individu staat met de cultuur echter op gespannen voet. Psychoanalyse is een naopvoeding of een correctie van eerdere opvoeding (p. 31). Ze beantwoordt niet aan een conventionele moraal. Minder verdringing, een grotere mogelijkheid tot bevrediging, toegenomen sublimatievermogen en waarachtigheid. Ziedaar wat ze schenkt aan het individu, al dan niet en min of meer ten koste van de gemeenschap.

Elkaars partners

Bespreking van

Ian Miller (2015). *On minding and being minded — Experiencing Bion and Beckett*. Londen: Karnac Books, ISBN 978 1 78220 074 1, 128 pp., £ 15,99

KATY BOGLIATO

vertaling Christine Franckx

In *On minding and being minded* geeft Ian Miller een inkijk in de weg die hij bewandelde om zijn identiteit als psychoanalyticus te herdefiniëren. Dit doet hij vanuit de theoretische referenties die hem nuttig leken om de evolutie en crisis in de actuele maatschappij te begrijpen vanuit het perspectief van de psychoanalyse. Hij toont ons zijn klinische benadering van de ontmoeting met de patiënt en benadrukt daarbij de betekenis van uitwisseling en emotionele zingeving. Miller brengt hierbij vooral het belang van de interventie door de analyticus op het moment zelf onder de aandacht, wat hij noemt de *present formulation*.

De interrelationele benadering tussen patiënt en therapeut komt in dit boek aan bod, en de rijkdom van de ervaring *‘zich gedacht te weten door de ander’* vanuit een visie van transformatie en psychische groei wordt er goed door geïllustreerd.

Het startpunt van deze herbronning werd gegeven door de verandering van omgeving: Miller verhuisde van New York naar Dublin. Hij kwam in een onbekende stad, ontmoette nieuwe collega's met andere psychoanalytische referentiekaders en patiënten die sterk verschilden van zijn patiënten aan de andere kant van de oceaan. Deze ervaring zette hem aan het werk en verplichtte hem verbindingen te zoeken tussen de Europese en Noord-Amerikaanse psychoanalyse.

Hiertoe neemt hij als voorbeeld de therapeutische relatie die tussen Samuel Beckett en Wilfred Bion heeft bestaan. Hij verwijst daarbij naar eerder werk met coauteur Kay Souter (2013: *Beckett and Bion — The (im) patient voice in psychotherapy and literature*), waarin de impact van de therapeutische ontmoeting waarin *‘men gedacht is door de ander’* wordt beschreven en de effecten hiervan op hun beider latere werk. Miller bespreekt de integratie en het innerlijk werk dat hij verrichtte door het lezen van de werken van Beckett en Bion, die hij als een *‘innerlijk koppel in constante dialoog’* benoemt. Dit geldt als een metafoor voor de implicatie in zijn ontmoeting met de patiënt, de manier waarop hij hem droomt, hem denkt, verwelkomt en het onzegbare benoemt om zo de dialectische relatie tussen voelen en denken te consolideren.

Voor Miller wordt het therapeutische proces van transformatie en psychische groei samengevat in de *‘present formulation’*, een term die het actuele van de sessie voor therapeut en patiënt verenigt en die de totale emotionele ervaring, de sensorïële en verbale interrelationele en de intrapsychische dimensie van het koppel uitdrukt. De kern van het werk richt zich op de complexe taak van de psychoanalyticus om over